

AZ EMBER ÉS A KÖRNYEZET KAPCSOLATA ALKOTMÁNYI SZABÁLYOZÁSÁNAK EGYES KÉRDÉSEI

Kiss Barnabás
egyetemi docens

Szegedi Tudományegyetem

Bevezető

Az ember és a környezet kapcsolatának, a környezetvédelemnek, a fenntarthatóság problémájának és a jövő nemzedékek iránti felelősség kérdésének alkotmányi szabályozása viszonylag új területnek számít a „klasszikus” alkotmányjogi tárgyakhoz képest. Az ezekkel az ügyekkel kapcsolatos nemzetközi jogi és belső jogi erőfeszítések története jórészt csupán évtizedekben számítható. *Bobvos Pál* egyetemi docens 65. születésnapjára készülõ ünnepi kötetben – az általa korábban vezetett tanszék profiljához kapcsolódóan – arra vállalkozunk, hogy e szerteágazó, és az emberiség sorsa szempontjából rendkívül fontos probléma néhány alkotmányjogi, elsõdlegesen pedig emberi jogi (alapjogi) vonatkozását villantsuk fel az ünnepelt köszöntésére.

Elvi alapok – a környezetvédelem és az emberi jogok kapcsolata

A környezet védelme az emberiség elõtt álló akut feladatok talán legfontosabbika mind rövid, mind hosszútávon egyaránt. Ez egyrészt *önvédelmi kérdés*, másrészt pedig *morális kötelesség* is a jövõ nemzedékek iránti felelõsség szempontjából.

Jakab András a *fenntarthatóság*, vagyis egy *politikai közösség hosszú távú érdeke* követésének elve értelmében a *környezeti*, a *demográfiai*, és a *pénzügyi kihívásokat* tekinti a legsürgõttöbbeknek és alkotmányos szempontból is leginkább relevánsnak.¹

Az emberi élet természetes feltételeinek biztosítása szempontjából a *környezetvédelemnek* van kiemelkedõ jelentõsége. Biztosítani kell ugyanis a természeti erõforrások olyan használatának tilalmát, amelyek akadályozzák a hasonló jövõbeli szükségletek kielégítését a források kimerítése vagy szennyezése miatt. Érthetõ tehát, hogy alkotmányos szinten is a fenntarthatósághoz kapcsolódó legismertebb jogosultság az *egészséges környezethez való jog*.

Ma már általánosan elfogadottnak tekinthetõ a jogtudományban az, hogy az *emberi jogok és a környezet minõsége illetve védelme* között *szoros összefüggés* áll fenn. Nem szorul külön bizonyításra, hogy környezetünk védelme *számos emberi jognak* – mindekelõtt, az élethez és az egészséghez való jognak – *elengedhetetlen eleme és biztosítéka*.

---

¹ JAKAB András: Fenntarthatóság az európai alkotmányjogban. *Közjogi Szemle*. 2016/3. 1–17.

Ily módon a – valamilyen jelzővel ellátott – környezethez való jog kiemelkedő szerepet játszik az *ún. harmadik generációs*, vagyis a nemzetközi együttműködést igénylő „szolidaritási jogok” között.

A *környezeti jogok és az emberi jogok* kapcsolatát illetően két *nézőpont* állítható szembe egymással.² Az *antropocentrikus megközelítés* nem tekinti önálló emberi jognak a környezeti jogokat, hanem az „első generációs” polgári és politikai jogokon keresztül védenék azokat, mint például az információhoz való jog, döntéshozatalban való részvétel, stb. Az *ökocentrikus nézőpont* ezzel szemben az egészséges környezethez való jogot szolidaritási jogként kezeli, melynek kiinduló pontja maga a környezet, mint a földi élet feltétele.

Az *emberi jogias megközelítés*, amely az emberi élet és méltóság feltétlen tiszteletén alapul, és *környezetvédelem* célja – a környezet állapotának fenntartása és/ vagy javítása – csak az elvont elvek szintén áll szemben egymással. A környezetvédelem ugyanis végső soron emberi jogi kérdés is. Egyrészt a környezethez való jog alapjogi védelme hozzájárul a környezet állapotának javításához, másrészt a környezet károsításának megakadályozásával más emberi jogokat is – mint például magán- és családi élethez való jog, tulajdon védelméhez való jog, stb. – védelemben részesíthetünk.

A környezetvédelem nemzetközi jogi szabályozásának néhány általános jellemzője

A nemzetközi környezetvédelmi szabályozás alapjai csak a *múlt század hatvanas-hetvenes éveiben* alakultak ki. E folyamatban jelentős szerepet játszott az 1972-ben Stockholmban megrendezett első *ENSz Környezetvédelmi Világkonferencia*, amely hosszú előkészítés után megfogalmazta első világméretű programját, az *ENSz Környezetvédelmi Programja* (UNEP) elnevezéssel. Az azóta eltelt évtizedek során nemzetközi *dokumentumok és szervezetek* olyan nagy számban jöttek létre ezen a területen, hogy azok akár vázlatos ismertetése is szétfészené e rövid tanulmány kereteit. Ennek figyelembevételével pusztán a szabályozás néhány általános jellemzőjére kívánjuk felhívni a figyelmet.

Először is előre kell bocsátanunk, hogy az *emberi jogok hivatalos katalógusai* – Egyetemes Nyilatkozat (1948), ENSz egyezségokmányok (1966) és az európai emberi jogi konvenció (1950) – *nem tartalmazznak közvetlenül szabályokat* a környezetvédelemtől és a környezethez való jogról.

A nemzetközi jog tudománya a nemzetközi *környezetvédelmi jog forrásait és a szabályozás technikáit* illetően a számításba vehető dokumentumokat és normákat *három nagy csoportba* sorolja.³ Ezek a *szerződési jog* (keretegyezmények, jegyzőkönyvek stb.), a *szokásjog* és az *ún. alapelvek*. Ami a *szabályozás területeit* illeti ma már itt is szerteágazó, az egyes veszélyeztetett környezeti tényezőket külön-külön is megcélzó normarendszerrel találkozhatunk. Ilyen például az *atmoszféra* és az *ózonpajzs* védelme, a *globális felmelegedés* kérdése, a *világűr*, a *tengerek*, a *flóra és a fauna* védelme, a *veszélyes hulladék problémája*, stb. Szomorúan kell megállapítanunk ugyanakkor, hogy a *nemzetközi jog* ennek ellenére *nem volt képes máig még csak lassítani sem a Földünk ember általi pusztítását*.

² HERMANN Veronika: Az egészséges környezethez való jog elméleti megközelítésben. *Pro Futuro*, 2016/2. 24–38.

³ KARDOS Gábor – LATTMANN Tamás: *Nemzetközi jog*. ELTE Eötvös Kiadó. Budapest, 2010. 166–170.

Ami a nemzetközi szabályozás emberi jogi vonatkozásait illeti, mind a mai napig *nem történt meg a környezethez való jog emberi jogként való teljes elismerése*. Ez annál is inkább időszerű lenne, mert az utóbbi időben egyes részei már önálló életet kezdenek élni, mint például az *(egészséges) vízhez való jog*.⁴

A környezethez való jog csupán alapelvi szinten jelent meg eddig egyes *nem kötelező erejű* nemzetközi dokumentumokban. Ilyen megközelítéssel találkozunk például az *1972-es stockholmi*, és a *második riói (1992) ENSz világerőtekezleten megfogalmazott alapelvekben*.

A nemzetközi dokumentumok új nemzedékét képviseli az *Aarhusi Egyezmény (1998)*, amely már a *környezethez való jogot tekinti a kiindulási alapnak*.⁵ Ez az egyezmény összekapcsolja az emberi jogokat és a környezeti jogokat. A normaszöveget a hazai jogban a *2001. évi LXXXI. törvény* iktatta be, amely a *környezethez való jog egyes eljárási garanciáit* rögzíti, úgymint az *információhoz való hozzáférés*, a *döntéshozatalban való részvétel* és az *igazságszolgáltatáshoz való jog* környezeti ügyekben.

Amint az előzőekben felvázolásra került, a nemzetközi szabályozás eddig *nem fektette le egy új emberi jog alapjait*, hanem csupán rámutat a *környezetvédelem és az emberi jogok nyilvánvaló kapcsolatára*. A nehézségek elsődrendű oka az, hogy *eltérőek* az emberi jogok és a környezetvédelem alapvető céljai. *Az emberi jogok* alapvetően a jelen generációk egyéni és csoportos jogait védik, a *környezetvédelem* ezzel szemben az élet globális feltételeinek fenntartása révén a jövő nemzedékek érdekeire is tekintettel van.⁶

A környezettel kapcsolatos jogok és kötelesek alkotmányi szabályozása az Európai Unió tagállamaiban

A környezetvédelemmel kapcsolatos nemzetközi jogi dokumentumok számottevő elszaporodását a jogirodalom általában az *ENSz 1972-es Stockholmi Környezetvédelmi Világerőtekezletétől* számítja. Nem véletlen tehát, hogy az egészséges környezethez való jog, és általában az ember és környezete viszonyának *alkotmányi szabályozása* csak az ezt követően elfogadott vagy módosított alkotmányokban kapott helyet. Az alábbiakban az Európai Unió nemzeti alkotmányaiban vizsgáljuk meg az alaptörvényi szintű normák néhány jellemző vonását.⁷ (A magyarországi sajátosságokat a következő részben külön vesszük górcső alá.)

Ami a környezettel összefüggő szabályoknak az *alkotmányok rendszerében való elhelyezését* illeti, a vizsgált 27 tagállam közül 23 alkotmányában találunk egyáltalán az ember és környezete viszonyával összefüggő megállapításokat. Ezen belül 5 országban már a *preambulumban*, 9-ben az *általános rendelkezésekről*, illetve az *alapelvekről* szóló fejezetekben szólnak e kérdésekről. A *legjellemzőbb* az a megoldás – 17 tagállam –, hogy az *alapvető jogokról és kötelezettségekről* szóló részekben nevesítik a vonatkozó normákat. Az is megállapítható, hogy az alkotmányok egyharmada (9 állam) *két külön helyen is*, de az *ész* alkotmány *mind a három érintett fejezetben* rögzít rendelkezéseket.

⁴ BÁNDI Gyula: *Környezethez való jog*. In: Schanda Balázs – Balogh Zsolt (szerk.): *Alkotmányjog – Alapjogok*. Pázmány Press. Budapest, 2015. 347.

⁵ BÁNDI, 2015. 343.

⁶ BÁNDI, 2015. 348.

⁷ Az alkotmányszövegek forrása: *Nemzeti alkotmányok az Európai Unióban*. Wolters Kluwer Kft., Budapest, 2016.

Nyilvánvaló, hogy már a *preambulumban* történő megfogalmazások különleges jelentőséggel ruházzák fel a környezeti kérdéseket. Ezt teszi a cseh, az észt, a francia, a lengyel és a lett alkotmány. Ezek az alaptörvények – a jelen és a jövő generációk érdekében – általánosságban hitet tesznek a természeti és kulturális javak megőrzése mellett. Külön is figyelmet érdemel az 1958-as *francia* alkotmány előszava, amely az 1789-es Deklarációban meghatározott alapelvek szintjére emeli a 2004-es Környezetvédelmi Chartában⁸ foglalt jogokhoz és kötelezettségekhez való ragaszkodását.

A természettel, természeti erőforrásokkal, a természetes és egészséges környezettel kapcsolatos kérdéseket az *általános rendelkezések illetve alapelvek szintjén* 9 nemzeti alkotmány tartalmaz. A bolgár, az észt, a horvát, az ír, a máltai, a német, az olasz, a portugál és a svéd szabályozás lényege általánosságban abban foglalható össze, hogy a *természeti erőforrásokat* (földet stb.) *nemzeti vagyonná minősítik*, és az *azok feletti örökösödést*, és a *környezettel kapcsolatos jogok biztosítását az állam alapvető köteletségévé nyilvánítják*.

Az egészséges stb. környezethez való joggal és a velük összefüggő kötelezettségekkel kapcsolatos rendelkezések 17 állam esetében legnagyobb részükben természetesen az *alapvető jogokról és kötelezésekről szóló fejezetekben* kapnak helyet. A tagállami alkotmányok vizsgálata alapján – a szabályozás gyakorisága sorrendjében – a következő *jogok és kötelezések* rögzítése tekinthető jellemzőnek az Európai Unióban:

- a. környezetvédelmi kötelezettség; (20 alkotmány)
- b. jog az egészséges stb. környezethez; (13 alkotmány)
- c. a környezet állapotáról való informálódás joga; (5 alkotmány)
- d. a környezetben okozott károk megtérítésének kötelezése; (4 alkotmány)

ad a.) *A környezetvédelmi kötelezettség* tekintetében a *kötelezések alanyainak* körében tapasztalhatóak szabályozásbeli eltérések. A környezet állapotának megvédését csak 8 alkotmány tekinti *csupán az államok* (hatóságok) *feladatának*. A többi alaptörvény ezt jellemzően vagy „*mindenki*” (minden állampolgár, természetes és jogi személy, stb.) köteletségévé teszi, vagy ezek mellett az *államot is külön* nevesíti a köteleesség terheltjeként. Ez utóbbi *együttes (állam – egyén) kötelezés* 9 államban került alkotmányi rögzítésre.

ad b.) A magyar alkotmányon kívül még 13 ország alaptörvénye fogalmazza meg *önálló alapjogként a környezethez való jog valamilyen változatát*. A szabályozás eltérései abban érhetők tetten, hogy az alkotmányok *milyen jelzőt alkalmaznak a célul tűzött környezet állapotának jellemzésére*. A legáltalánosabbnak az a „klasszikus” meghatározás tekinthető, miszerint „*az egészséges környezethez való jog*” biztosítása az irányadó. Ezt a kifejezést alkalmazza önálló formában a vizsgált államok 10 alkotmánya. (Megjegyzést igényel, hogy *világviszonylatban is ez a fajta jogosultság tekinthető a legismertebbnek*. Egy 2012-ben megjelent tanulmány szerint a világ 92 alkotmánya rendelkezik hasonlóan)⁹ Az ún. „*kedvező környezetről*” szól önállóan a cseh és a szlovák alaptörvény, a bolgár alkotmány pedig az „*egészséges és kedvező környezethez*” való jogot biztosítja. Ezek a meghatározásokon túlmenően további sajátos megfogalmazásokkal is találkozhatunk. A görög alkotmány a „*természetes és kulturális környezet*” védelmét nyilvánítja emberi joggá és az állam köteletségévé, az spanyol alkotmány pedig a „*személyiségfejlesztésre*

⁸ Az alkotmánymódosítás 2005. március 1-én lépett hatályba. Lásd erről: BÁNDI Gyula (szerk.): *A fenntartható fejlődés koncepciójának megjelenése a nemzetközi és európai jogban, valamint az EU-tagállamok gyakorlatában*. NFFT Műhelytanulmányok. No. 6. PPKÉ, JÁK, Budapest, 2011. július. 190–191.

⁹ Lásd erről: JAKAB, 2016. 8.

alkalmas emberi környezethez való jogról” rendelkezik. Korunk kihívásainak megfelelő talán „legkorszerűbb” megfogalmazással ugyanakkor a portugál és román alaptörvényben találkozhatunk, amelyek „*az egészséges és ökológiailag kiegyensúlyozott (emberi) környezethez való jogról*” szólnak. Kiemelést igényel, hogy a *szabályozás részletességét és precizitását* illetően a portugál alkotmány példa nélküli az EU tagállamaiban. Nem rejthetjük véka alá ugyanakkor azt az általános megállapítást, hogy az *alkotmányi szabályozás korszerűsége, precizitása, „minősége”* semmilyen közvetlen összefüggést nem mutat az *adott ország környezetvédelmének állapotával*.

ad c.) 5 tagállami (a cseh, a finn, a lengyel, a lett és a szlovák) alkotmány önállóan és kifejezett formában rendelkezik mindenki azon jogáról, hogy *időben és teljes tájékoztatást kapjon és információt szerezzen a természeti források illetve általában a környezet állapotáról*. További 4 ország alaptörvénye *általánosságban* rendelkezik arról a jogról, hogy *mindenki információt kereshessen, szerezhessen, illetve kapjon az állami szervektől vagy intézményektől a jogos érdeküket érintő kérdésekben*. Ez az ún. *információhoz való jog* természetesen magában foglalja a környezettel kapcsolatos ügyeket is. A *finn alkotmány* 20 cikk (2) bekezdése pedig ezeken túlmenően biztosítja a *saját környezetre vonatkozó döntésekbe való beavatkozás lehetőségét is*.

ad d.) Bár a nemzetközi jogból és a nemzeti törvényekből levezethető „*a szennyező (károkozó) fizet*” elve, de ennek ellenére 4 uniós nemzeti alkotmány (észt, lengyel, spanyol és szlovén) külön is kitér a *környezetben okozott kár megtérítésének kötelezettségére*.

A *környezethez való jog* egyik legegységesebb kapcsolata az alapjogok rendszerében az *egészséghez való joggal* áll fenn. Az önálló alapjogi rögzítése mellett ezért néhány esetben olyan alkotmányi szabályozással is találkozhatunk, amelyek ezt az összefüggést kívánják hangsúlyozni. Magyarázatra sem szorul ugyanis, hogy az *egészséges környezet biztosíthatja az emberi élethez megfelelő közeget, és ezáltal hozzájárul az egészséges élethez*. A horvát, a lengyel, a litván és a portugál alkotmány emberi jogként és az állam alapvető kötelesegeként határozzák meg az *egészséges élethez illetve az egészség megóvásához való jog* érvényesítését. Az államnak gondoskodnia kell az *ehhez szükséges egészséges környezethez való jog* megvalósításának feltételeiről, és arról például (lásd lengyel alkotmány), hogy megelőzzék a környezet romlásának hátrányos egészségügyi következményeit.

A *jövő generációk iránti felelősség* 6 tagállami alkotmány szövegében kapott helyet az Európai Unióban. Talán nem véletlen, hogy *3 Balti-tengeri ország* (Észtország, Lengyelország és Lettország) már az alaptörvénye *preambulumában* szól erről a kérdéstről. Külön kiemelés igényel a *lengyel alkotmány*, amely az előszó mellett a 74. cikkében a közhatalmi szerveket olyan politika követésére kötelezi, amelyek „*a jelen és jövő generációk számára biztosítják az ökológia biztonságát*”. A *luxemburgi alkotmány* 2007-es módosítása a 11/A cikk által teremtette meg a modern környezetvédelmi szemlélet alapjait. Ennek értelmében az állam támogatja – többek között – „*a jelen és a jövő generáció szükségleteit biztosító eljárásokat*.” A *német alkotmány* 20/A cikke szerint az állam „*a jövő generációval szembeni felelőssége alapján*” védi a természetes életfeltételeket és az állatokat. A *portugál alkotmány* 66. cikke értelmében pedig az állam a „*generációk közötti összetartás*” elvét figyelembe véve segíti elő a természeti erőforrások racionális kihasználását stb.

Szintén a legutóbbi évtizedekben került az alkotmányozók látókörébe a „*fenntartható fejlődés*”, és az „*ökológiai egyensúly*” biztosítására való törekvés. Az előbb említett *luxemburgi alkotmány*módosítás mellett további 3 nemzeti alkotmányban olvashatunk ezekről a kérdésekről. A már szintén idézett 66. cikkben foglalt *portugál szabályozás* minden alkotmánynál részletesebben fejt ki az államnak ez irányú kötelezettségeit és céljait. Még

az adópolitika számára is előírja, hogy összegegyeztethetővé kell tennie a gazdasági fejlődés és a környezetvédelem illetve az életminőség szempontjait. A *román alkotmány* 35. szakaszában az állam elismeri a személyek „egészséges és ökológiailag kiegyensúlyozott környezethez” való jogát, a *szlovák* alaptörvény 44. cikke pedig az állam kötelességévé teszi az ökológiai egyensúly biztosítását.

Az emberi környezet és persze a gazdálkodás alapjai szempontjából különleges jelentőséggel bír a *föld kérdése*. A föld mint természeti és nemzeti kincs védelme és a vele való gazdálkodás szabályai 7 tagállami alkotmányban kapnak kiemelt szerepet. A *földdel való ésszerű gazdálkodás* szempontjai ezek közül is főleg a bolgár (21. cikk), az olasz (44. cikk), a portugál (93. cikk) és a szlovén alkotmányban (71. cikk) kerülnek részletesebben szabályozásra.

Az *egyes természeti tényezők* néhány tagállami alkotmányban külön is figyelmet kapnak. Az *erdők, erdős területek védelmére* nagy hangsúlyt helyez például a görög alkotmány (24. cikk). Ennél némiképpen gyakoribb az, hogy az *állatvédelem* kérdése is bekerül az alaptörvények szövegébe. Ezt láthatjuk a luxemburgi, a német és a szlovén alkotmány esetében. Ez utóbbi kifejezetten az *állatkínzással* szembeni védelemről rendelkezik.

Az alkotmányi rendelkezések vázlatos bemutatása kapcsán eddig a „természetes”, „egészséges”, „ökológiailag kiegyensúlyozott”, stb. környezetre koncentráltunk. Nem feledkezhetünk meg ugyanakkor arról, hogy az emberi környezethez természetesen ugyanúgy szervesen hozzátartozik az *épített, a kulturális környezet és örökség megőrzése, védelme* is. Erről többnyire az alkotmányozók is gondoskodtak. Legalább 10 olyan tagállami alkotmányt találhatunk, ahol az *épített, a történeti, a kulturális, a művészeti örökség feletti őrködés* kiemelt állami feladatként került megfogalmazásra.

A környezetvédelem alkotmányjogi szabályozásának alakulása Magyarországon

Magyarországon a *rendszerváltozást megelőzően az 1972. évi I. törvénnyel végrehajtott alkotmánymódosítás* rendelkezett először az emberi környezet védelméről. Az állampolgárok alapvető jogairól és kötelességeiről szóló fejezet 57. §-a az *élet, a testi épség és az egészség védelméhez való jogról* szólt. A (2) bekezdés e jog egyik ún. *anyagi vagy materiális biztosítékként* határozta meg, hogy azt az állam (a Magyar Népköztársaság) az *emberi környezet védelmével* valósítja meg. Ezt az állampolgári jogi alapú megközelítést követte az *emberi környezet védelméről szóló 1976. évi II. törvény* is. A törvény 2. § (2) bekezdése *egy quasi új alapjogot* deklarált, miszerint „Minden állampolgárnak joga van arra, hogy emberhez méltó környezetben éljen.” Ez a megállapítás azonban nem hozott semmi érdemi változást az állampolgári jogok felfogását és rendszerét illetően.

Az *1989. évi alkotmánymódosítás* során a környezetvédelem két helyen is megjelent az alapszövegében. Elsőként – a jellemzően *államcélokat* megfogalmazó – *általános rendelkezések* között találkozhattunk *egy új jog* meghatározásával. (Ez az elhelyezés jelentős befolyást gyakorolt az alkotmánybírók álláspontjára a jog jellegének megállapítása során.) A 18. § értelmében „A Magyar Köztársaság elismeri és érvényesíti *mindenki jogát az egészséges környezethez.*” Másodikként az *alapvető jogokról és kötelességekről* szóló fejezet 70/D §-ában jelent meg a környezet védelmének kérdése. Ez a szakasz – némi módosítással és kiegészítéssel – a korábbi (szocialista) alkotmányi szabályt vette át.

70/D § (1) „A Magyar Köztársaság területén élőknek joguk van a lehető legmagasabb szintű testi és lelki egészséghez.

(2) Ezt a jogot a Magyar Köztársaság a munkavédelem, az egészségügyi intézmények és az orvosi ellátás megszervezésével, a rendszeres testedzés biztosításával, valamint az épített és a természetes környezet védelmével valósítja meg.¹⁰

A 70/D. § szövegezéséből világos, hogy az alkotmány a környezetvédelmet továbbra is *eszközként* kezelte az egészséghez való jog megvalósulása érdekében. Megállapítható tehát, hogy *érdemi újdonságot* a 18. § hozott az alkotmányi szabályozásban. *Egy új alapjog* meghatározásán túlmenően egyrészt egyértelművé tette, hogy az *állam kötelessége* („érvényesíti”) a megfelelő szervezeti és jogi keretek kialakítása. Másrészt a *jog alanyainak körét* az állampolgárokról lényegében „mindenkire” pontosabban az állam területén élőkre bővítette.

Az egészséges környezethez való joggal foglalkozó alkotmányjogi irodalom lényegében egységes abban, hogy e jog értelmezése területén a 23/1994. (V.20.) AB határozatot tekinti ún. *alaphatározatnak*.¹¹ Ennek lényegét a következőkben lehet összefoglalni:

- A környezethez való jog *nem alanyi alapjog*, de *nem is pusztán alkotmányos feladat vagy államcél*, amelynek megvalósítási eszközeit az állam szabadon választhatja meg.
- A szociális jogoktól eltérően – ahol az intézményrendszer igénybevétele alanyi jogok útján történik – az egészséges környezethez való jog „*önállósult és önmagában vett intézményvédelem*”, azaz olyan sajátos alapjog, amelynek az objektív, intézményvédelmi oldala túlnyomó és meghatározó. Ez a jog az *állam környezetvédelemre vonatkozó kötelességei teljesítésének garanciáit* emeli az alapjogok szintjére.
- *Az állam kötelességei* magukban foglalják az *élet természeti alapjainak védelmét*, és ki kell terjedniük a *véges javakkal való gazdálkodás intézményeinek kiépítésére*.
- Az egészséges környezethez való jogot ezért is szükséges alapjogi védelemben részesíteni, mert *szoros kapcsolatban áll az élethez való joggal*, tulajdonképpen, az *élethez való jog természeti alapjait, biológiai feltételeit biztosítja*. E jog tehát az *állam életvédelmi kötelezettségéből* is levezethető. (Az Alkotmánybíróság egy 1991-ben elfogadott határozata értelmében az életvédelemben bele tartozik a *jövő generációk életfeltételeinek védelme is*.)
- A környezethez való jog védelmének eszközei között a *megelőzésnek elsőbbsége van*, hiszen a *visszafordíthatatlan környezeti károk* utólagos szankcionálásával *nem lehet az eredeti állapotot helyreállítani*.
- Az *állam* a környezetvédelmi kötelezettségei tekintetében *nem élvez szabadságot* abban, hogy a *környezet állapotát romlani engedje* vagy a romlás kockázatát megengedje. A jog előzőekben vázolt sajátosságai miatt (élethez való jog, véges természeti alapok, visszafordíthatatlan károk stb.) a *természetvédelem egyszer már elért, jogszabályok által biztosított szintjét az állam nem csökkentheti*. Ez az ún. „*visszalépés tilalma*” vagy más néven a „*védeltségi status quo*”. Ez alól csak az *képez kivételt*, ha a védelem szintjének csökkentése *más alapjog vagy alkotmányos érték érvényesítéséhez elkerülhetetlen*. A csökkenés mértéke az elérni kívánt *célhoz képest ekkor sem lehet aránytalan*. Ez azt jelenti tehát, hogy a környezethez való jog alapjogi

¹⁰ A szövegezéssel kapcsolatos aggályokról lásd pl.: GULYÁS Péter: Az ember és környezet alkotmányi kapcsolatáról. *Acta Humana* 2003. 4. szám 18.

¹¹ Lásd erről: ZELLER Judit: *Az egészséghez és az egészséges környezethez való jog*. In: Drinóczi Tímea (szerk.): Magyar alkotmányjog III. Alapvető jogok. Dialóg Campus Kiadó, Budapest-Pécs, 2006. 558–559.; továbbá SÁRI János – SOMODY Bernadette: *Alapjogok. Alkotmánytan II.* Osiris Kiadó, Budapest, 2008. 318–321.; és Bándi, 2015. 356–357.

minősége abban is kifejeződik, hogy az elért védelmi szint csökkentésére, vagyis a *jog korlátozására* olyan feltételekkel kerülhet sor, mint az *alanyi alapjogok* esetében, vagyis a *szükségességi – arányossági teszt követelményei* alapján.

A környezetvédelem alapjogi jelentőségére tekintettel az Országgyűlés *külön biztosként* bevezette a jövő nemzedékek országgyűlési biztosa intézményét. Ezt a tisztséget az Obtv. módosításáról szóló *2007 évi CXLV. törvény* hozta létre. A törvény indoklása értelmében *a cél* a jelenleg élő és a jövő generációk élete és egészsége természeti alapjainak védelme, az emberiség közös örökségének megóvása, az emberi méltóságnak megfelelő környezeti feltételek fenntartása, és az, hogy a jövő nemzedékek számára megtartsa a választás szabadságát, az élet minőségét és a természeti erőforrásokhoz való akadálytalan hozzáférést. A *jövő generációk joga* így lényegében a környezetvédelemmel került azonos megítélés alá.

Magyarország 2012. január 1-én hatályba lépett *Alaptörvénye* – már első ránézésre is – az EU nemzeti alkotmányaihoz képest a *legátfogóbban* és a *legsokrétűbben* szabályozza a környezetpolitikailag releváns tárgyköröket.¹² Ez már abban is megnyilvánul, hogy mind a „*Nemzeti Hitvallás*” (preambulum), mind az „*Alapvetés*” (általános rendelkezések, alapelvek), mind pedig a „*Szabadság és felelősség*” (alapvető jogok és kötelességek) című rész tartalmaz környezetvédelmet érintő kérdéseket.

Az alábbiakban, mintegy illusztrációképpen mutassuk be vázaltszerűen a kapcsolódó szövegrészeket és rendelkezéseket.

A *Nemzeti Hitvallásban* három releváns szövegrész érintett a környezetvédelem értéke kapcsán.

- *örökség*, amely magában foglalja a Kárpát-medence természet adta és ember alkotta értékeit;
- *felelősség az utódokért*, az erőforrások gondos használata a jövő generációk életfeltételei védelmében;
- az emberi lét alapja az *emberi méltóság*;

Az *Alapvetés* című részben két lényeges rendelkezéssel találkozunk a környezetpolitikát illetően.

- P) cikk: az állam és mindenki kötelessége *a nemzet közös öröksége védelme* és a *jövő nemzedékek számára való megőrzése*;
- Q) cikk: *nemzetközi együttműködés* az emberiség *fenntartható fejlődése* érdekében;

A „*Szabadság és felelősség*” fejezet érintett rendelkezései:

- II. cikk: „Az *emberi méltóság sérthetetlen.*”
- XIII. cikk: „*A tulajdon társadalmi felelősséggel jár*”
- XX. cikk: (1) *mindenki joga a testi és lelki egészséghez*;
- (2) a jog érvényesülésének *eszközei, biztosítékai*: genetikailag módosított élőlényektől mentes mezőgazdaság, egészséges élelmiszer és víz, a környezet védelme stb.
- XXI. cikk: (1) *mindenki joga az egészséges környezethez*;
- (2) a *környezeti kár megtérítési kötelessége*;
- (3) *hulladék behozatali tilalma az ország területére*;

---

¹² Az alkotmányozás folyamatáról és előkészítéséről lásd: ANTAL Attila: Az új Alaptörvény környezetvédelmi filozófiája. *Közjogi Szemle*. 2011/4. 43–47.

Egy ünnepi kötetbe szánt rövid tanulmány keretében az alaptörvényi rendelkezések átfogó értékelésére természetesen nem vállalkozhatunk. Az Alkotmánybíróság sem hozott olyan döntést ezidáig, amely alapvetően megváltoztatta volna az Alaptörvény előtti alapállását. *Antal Attila* úgy fogalmaz, hogy az „Alaptörvény rendelkezik egy *markáns környezetpolitikai arcéllal*, ha tetszik van *környezetvédelmi filozófiája* – még ha nem is mindenben következetes.¹³ A többségi állásponttal egyetértve összességében megállapíthatjuk, hogy az Alaptörvény *megőrizte a környezethez való jog értékeit*, azokat *néhány elemében tovább is erősítette*. Az azonban nem javítja a jogvédelem helyzetét, hogy *megszűnt az önálló, a jövő nemzedékek érdekeinek védelmét ellátó szakombudsman intézménye*.

---

¹³ ANTAL, 2011. 47.